

**АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЧЕСКА
ЛИНГВИСТИКА (ПРЕДВЪЗРАЖДАНЕ И ВЪЗРАЖДАНЕ) –
ТЕОРЕТИЧНИ И ПРАГМАТИЧНИ АСПЕКТИ**

Диана Иванова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**CURRENT ISSUES OF BULGARIAN HISTORICAL LINGUISTICS
(PRE-REVIVAL AND REVIVAL PERIOD) – THEORETICAL AND
PRAGMATIC ASPECTS**

Diana Ivanova

University of Plovdiv Paisii Hilendarski

The article reviews the state of the university subject History of The New Bulgarian Literary Language. The outline includes the following parts: 1. A short historical overview of the fundamental works on History of The New Bulgarian Literary Language and the contributions in that direction; 2. Analysis of current theoretical issues in the scientific research that have to be solved; 3. Focusing on the pragmatic aspects in the research and didactic process; 4. An outline of specific tasks concerning the further development of the scientific field.

Key words: Bulgarian Historical Linguistics, theory of literary languages, Didactic Pragmatics, perspectives and expected scientific contributions

Кратък обзор върху развитието на историята на новобългарския книжовен език

Когато говорим за историята на новобългарския книжовен език (съкр. НБКЕ) като научна и университетска дисциплина, не можем да не отбележим името на нейния основател проф. Л. Андрейчин, който създава цялостната ѝ концепция, определя предмета, целите и задачите ѝ (най-напред в издадените си лекционен курс в СУ „Климент Охридски“). По-късно, през 1977 г., излиза посмъртно и книгата му „Из историята на нашето езиково строителство“, която и до днес е един от основните трудове в тази научна област. С изследването на тази проблематика и с преподаването ѝ се заемат и други преподава-

тели от катедрата по съвременен български книжовен език – проф. Хр. Първев, В. Попова, К. Попов и др., които заедно с подготвените свои ученици успяха да я утвърдят и да придвижат нейното понататъшно развитие. Затова спомогна и откриването на университетите във Велико Търново, Пловдив, Шумен и Благоевград, в чиито учебни планове на специалността „Българска филология“ се включи дисциплината история на НБКЕ, а в Секцията по съвременен български език в Института за български език при БАН се създаде отделен изследователски сектор по история на НБКЕ. Тези центрове на науката и образованието допринесоха за разширяване на интереса към научната област и за подготовката на десетки специалисти: В. Станков, Ел. Георгиева, Р. Цойнска, Ст. Жерев, Вл. Мурдаров, П. Костадинова, Т. Александрова (ИБЕ при БАН), Константин Босилков (Център по българистика), Р. Русинов, В. Въртов, Ния Радева (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“), К. Вачкова, Н. Николова (ШУ „Епископ Константин Преславски“, а на по-късен етап – и ИБЕ при БАН), Б. Вълчев (СУ „Св. Климент Охридски“), Д. Иванова (ПУ „Паисий Хилендарски“), Лъчезар Перчеклийски (ЮЗУ) и др.

Особено плодотворни са проучванията от 60-те – 80-те години на ХХ в., когато системно и последователно се разработват основни проблеми от историята на НБКЕ, издават се обобщаващи трудове (Л. Андрейчин 1977, Хр. Първев 1985, К. Попов 1985) и са отпечатани първите университетски учебници по история на НБКЕ (Р. Русинов 1980, К. Босилков 1986), а също и колективната академична история на НБКЕ (История 1989). Списъкът е допълнен с „История на новобългарския книжовен език“, издание на Пловдивския университет (Иванова 2012). Тук трябва да се споменат и приносите на видните чуждестранни българисти Гр. К. Венедиктов, Е. Дьомина (Русия), К. Гутшмит, К. Щайнке, Х. Кайперт (Германия), Й. Русек, Е. Солак (Полша), С. Хержман, З. Куфнерова, Х. Гладкова (Чехия), Дж. дел Агата (Италия) и мн. др., допринесли за проучването на важни проблеми от историята на НБКЕ.

В редица научни публикации през този период се разискват фундаментални и принципни въпроси, свързани с книжовноезиковите строителни принципи, с периодизацията, с говорната основа на НБКЕ, със създадените книжовноезикови и правописни школи през Възраждането, изясняват се терминологични понятия (Е. Георгиева, В. Станков, Р. Русинов), разглеждат се проблеми на нормата и кодификацията (Гр. Венедиктов, К. Босилков, К. Вачкова, Д. Иванова, Н. Иванова), отношението между книжовен език и диалекти (Р. Русинов,

В. Станков, Ив. Кочев), оформянето на функционалните книжовни стилове (В. Попова, Р. Русинов, К. Вачкова, Д. Иванова) и мн. др.

Анализират се **факторите**, които влияят върху формирането и развитието на НБКЕ: образованието и книгопечатането (Р. Русинов), граматичната литература (Л. Андрейчин, Хр. Първев, Б. Вълчев), ролята на периодичния печат в градивните книжовноезикови процеси и като трибуна на езикови дискусии (Д. Иванова), на оригиналното и преводното творчество (К. Ничева, В. Попова, К. Попов, Р. Русинов, Р. Цойнска, Ст. Жерев, В. Вътв, К. Вачкова, Б. Вълчев, Д. Иванова), на народните говори и фолклора (К. Попов, Ив. Кочев).

Важно място е отделено и на **ролята на традицията** в изграждането на НБКЕ (Л. Андрейчин, Р. Русинов, А. Минчева, Б. Велчева, Р. Цойнска, Д. Иванова), на заслугите на възрожденските книжовници за осмисляне на актуални за епохата книжовноезикови проблеми (Л. Андрейчин, Р. Русинов), участието им в кодификаторската практика и в разпространението на определени книжовноезикови модели (Л. Андрейчин, Р. Русинов, Р. Цойнска, Ст. Жерев, К. Вачкова, Д. Иванова и др.). Извършиха се проучвания върху проблеми на речниковото строителство и на възрожденската лексикографска практика (Ю. Балтова, В. Кювлиева), на терминообразуването (Ю. Балтова, Н. Николова) и т.н.

Доста голяма част от проучванията през 60-те – 80-те години на ХХ в. бяха насочени към **идеолектите** на видни възрожденски книжовници и в тази насока бяха защитени дисертации и излязоха монографични изследвания (за Софроний Врачански, Й. Кърчовски, П. Р. Славейков, Д. Войников, В. Друмев, Ил. Блъсков, Р. Жинзифов, Г. С. Раковски, Гр. Пърличев, Ив. Вазов и др.), което позволи да се открие инвариантното състояние на нормата и да се определи характерът на нормотворческите процеси в процеса на изграждане на книжовния език и неговите стилове през третата четвърт на ХІХ в.

На доста ранен етап тезисите на Пражката теория за книжовните езици бяха възприети и адаптивно приложени към българската действителност, вкл. и с отпратки към периода на началното формиране на НБКЕ и с представяне на нова, социолингвистична постановка за неговото възникване върху основата на създадените през Възраждането **градски говори** (Л. Андрейчин, Р. Русинов, К. Вачкова), но до 70-те години на ХХ в. социолингвистичният ракурс слабо присъства в изследванията по историята на НБКЕ.

Значителен принос в изследването на **българската езикова ситуация** (вкл. и в славянски контекст) има М. Виденов (Виденов 1979, 1982). Тази проблематика в съвременен и в диахронен аспект е разгледана в съпоставителен план между български и чешки (Гладкова, Ликоманова 2001).

През 60-те – 70-те години на ХХ в. в славистиката се оформи самостоятелна научна област **сравнително-типологичното изследване на славянските книжовни езици**, като теоретични приноси в славянски контекст имат Д. Брозович, Н. И. Толстой, Ал. Йедличка, Вл. Барнет, Е. Дьомина, К. Гутшмит и др. Като приноси могат да се отбележат тезите в областта на теорията на сравнително-историческото изучаване на славянските книжовни езици и на **типологията на славянските книжовни езици в диахронен план** на Е. Дьомина (вж. Дьомина 1978). В по-широк балкански контекст общите типологични черти и различия между балканските езици през Възраждането са разгледани от Р. Цойнска (Цойнска 1998), а съпоставка в разволя на българския и на немския книжовен език прави в книгата си Б. Вълчев (Вълчев 2009).

Върху тази проблематика с оглед на българския език се работи още през 70-те – 80-те години на ХХ в., когато излизат ценни публикации (вж. Лилов 1978, Мурдаров 1980, 1985). Обобщавайки направеното досега в славянското и в българското езикознание и след задълбочено проучване на проблеми, свързани с функционалната типология на българския книжовен език в диахронен и синхронен план, К. Вачкова предлага цялостна система от типологични признаци на българския книжовен език (вж. Вачкова 2008). В резултат на дългогодишни проучвания се появиха конкретни съпоставителни типологични изследвания на славянските книжовни езици в периода на тяхното формиране (Иванова, Н. 1983; Иванова, Ц. 2003, 2004).

Междуславянските културни и езикови връзки в диахронен аспект е тематична област, която също трайно присъства в кръга на изследователския интерес. Тук се нареждат и съпоставителните изследвания, отнасящи се за българския в сравнение с други славянски и неславянски книжовни езици в балканския ареал (вж. Хержман 1963, 1968; Гутшмит 1979; Иванова, Н. 1984; Цойнска 1998).

Редица изследвания доказаха, че още от самото си зараждане българската езиковедска наука не се е развивала изолирано от европейските славистични центрове, което до голяма степен допринася и за успешното реализиране на националната книжовноезикова програма. В такава насока са изследванията върху **рецепцията и адапти-**

рането на европейските лингвистични идеи в българска среда (Иванова 1994, 2008), за научните контакти на български възрожденски и следосвобожденски деятели с представители на славистиката в Европа (Мурдаров 1999, 2002), за институционалното организиране на българската филологическа мисъл с представителен орган Браилското книжовно дружество, 1869 (вж. Жерев 2007).

През последните две десетилетия се появила редица изследвания, които също попълниха някои бели полета в историята на НБКЕ. В тях са анализирани проблемите на нормата и кодификацията във възрожденския периодичен печат (Иванова, Д. 1994), състоянието на възрожденската лексикографска практика (Кювлиева-Мишайкова 1997), ролята на библейските преводи за обогатяване и разширяване на езиковите и изразните възможности на НБКЕ (Иванова, Д. 2002, 2003), билингвизмът по българските земи (XV – XIX в.) (Николова 2004); проблемите на преводната литература през Възраждането (Иванова, Д. 1994, 2008; Иванова, Ц. 2004; Иванова, Н. 2008); интересът към българския език в чужбина (вж. Мурдаров 1999, 2002; Вачкова 1989, 1997, Вачкова, Урбан 1995, Иванова, Д. 2008 и др.).

Прилаганият *функционален подход при изследване на книжовните формации в синхронен и диахронен план* даде изключително добри резултати, тъй като социолингвистичната интерпретация позволява да се проследят външните въздействия върху езика, върху конкретната езикова ситуация. Определено място в осветляването на въпроса за *книжовноезиковия континуитет като процес*, както и за постъпателната му динамика заемат социолингвистичните диахронни изследвания, отнасящи се за предвъзрожденския период, и пряката му връзка с тенденцията за демократизация на писмения език, но с отчитане и на традицията.

Както отделните конкретни проучвания върху книжовната практика, така и обобщената картина на книжовноезиковата ситуация през цялостния развой на БКЕ допринесоха за утвърждаване на разбирането за *непрекъснатост на традицията* и пряката връзка между средновековния книжовен език и новобългарската книжовна формация. За потвърждаването на тези изводи заслуга имат и най-новите изследвания върху непроучени досега източници на книжнината от XV до XVIII в. (вж. Сборник 1993; Сборник 1995; Караджова 1994; Мирчева 1996, 1999/2000, 2001). Въз основа на задълбочени анализи върху конкретен фактологичен материал и тяхното обобщаване се направиха изводи за съществуващата *приемственост в българския книжовен език* през всичките периоди от развитието му (Велчева 1966, 1980,

1990; Иванова-Мирчева 1978; Жерев 1979; Първев 1981; Босилков 1981; Минчева 1982, 1987; История 1989; Иванова, Д. 2002 и др.). В това отношение пълна картина на приемствеността в БКЕ от X до края на XIX в. е представена в съвместния труд на Б. Велчева и Д. Иванова (Велчева, Иванова 2010).

Въпросът за континуитета е пряко свързан с разширяването и задълбочаването на изследванията върху редица възлови проблеми от историята на БКЕ, а именно: въпроса за цялостната му периодизация, за типологичните му признаци, за настъпилите промени в него и др.

За потвърждаването на тези изводи заслуга имат и най-новите изследвания върху непроучени досега източници на книжнината от XV до края на XVIII в. За първи път в изследователското поле и в учебното съдържание на дисциплината се включва **библейската проблематика** с пълен исторически преглед на новобългарските преводи на Библията, текстологичен и лингвистичен анализ на паметници от X – XX в. с оглед на тезата за континуитета, създаването на библейския стил. Обективно беше представено и тяхното място и значение в историята на НБКЕ (Иванова, Д. 2002, 2003).

През последните две-три десетилетия в българската историческа лингвистика теоретическите постановки и методологията на социолингвистиката се използват много по-широко и по-успешно. Пръв, който допринесе за по-широкото популяризиране на идеите на Пражката лингвистична школа, и по-конкретно на теорията на книжовните езици в България и свързаната с нея езикова култура, е М. Виденов в края на 70-те години на XX в. (Виденов 1979). Именно нейните основни постановки, терминологичен апарат, методология и инструментариум дадоха възможност за прилагането ѝ не само в синхронните изследвания, но и в диахронните.

Независимо от възникналите неблагоприятни условия непосредствено след обществените промени (1989 г.) през последния четвърт век се появиха редица изследвания, които попълниха доста бели полета в историята на НБКЕ. В тях са анализирани проблемите на нормата и кодификацията, състоянието на възрожденската лексикографска практика, ролята на библейските преводи за обогатяване и разширяване на езиковите и изразните възможности и т.н.

Сред актуалните проблеми на езика от Ранното възраждане през последните две десетилетия беше осветлен и друг интересен ракурс, свързан с все още недостатъчно проучените локални писмени формации, наричани смесени, хибридни разновидности на черковнославянския език (съкр. чсл.), които се създават в културното пространство на

източноправославните народи след втората половина на XVIII в. Проучванията в тази насока се развиват успешно, като се очаква прилагането на нови методологични подходи и модерни прочити.

Актуални научноизследователски проблеми на историята на НБКЕ

Въпреки огромния корпус от теоретични и описателни изследвания върху различни въпроси от историята на НБКЕ извън обсега на внимателното и задълбочено проучване остават още редица неизследвани проблеми и източници. Необходимо е системно изследване на архивни материали: административни документи; епистолярно наследство; ръкописи от сбирки на значими възрожденски деятели и институции; просветни и благотворителни дружества; библиотеки – училищни, частни, читалищни, манастирски, църковни, и т.н. Всички тези архивни материали са източници на важна информация, свързана с развитието на материалната и духовната ни култура в национален и регионален план – от една страна, а от друга – с развитието на НБКЕ и неговите стилове.

Все още недостатъчно изследвани са определени периоди от развоя на БКЕ, напр. последните две десетилетия на XIX в., както и целият период от началото на XX в. до Втората световна война. Във връзка с динамичните промени в езика в най-ново време (последните две десетилетия) се отбелязва скок при изследванията в тази насока, както и огромно разнообразие в тематиката.

Историята на НБКЕ е интердисциплинарно поле на изследване, в което се преплитат проблеми от историята, културната и литературната история, историческата граматика и диалектологията, социолингвистиката и др. Създавана при специфични исторически и културни условия, тя е част от общата история на БКЕ и само в такъв широк и пълен контекст може да се представи цялостната ѝ проблематика. В обсега на изследванията ѝ влизат широк кръг проблеми, свързани с езиковите норми и тяхното функциониране, със стилистичната диференциация, обогатяването на изразните средства и мн. др. през продължителния книжовноезиков развой (от X до модерния XXI век) – въпроси, по които е работено и досега, но някои проблеми чакат своята съвременна научна интерпретация въз основа както на познатото до момента, така и на най-нови факти от непроучени все още източници.

Въпреки направеното досега в областта на *сравнително-типологичното изследване на славянските книжовни езици, вкл. в диахронен план*, в тази насока има още какво да се прави, тъй като слабо изследвани в типологичен план са както близкородствени книжовни

езици, така и книжовни езици от други езикови семейства. Недостатъчно проучени в съпоставително отношение са и книжовните езици на Балканите.

За периода на Българското предвъзраждане има немалко изследвания, вкл. и обобщаващи трудове, той е познат най-вече с дамаските и техния език. През последните две десетилетия се преодолява подходът дамаскината да бъде представяна откъснато, без да се търси връзка с книжнината от Ранното възраждане и с процесите и тенденциите на формиране на НБКЕ в различните му разновидности.

Поставеният за разглеждане от близо две десетилетия интересен ракурс, свързан с локални писмени формации, наричани смесени, хибридни разновидности на черковнославянския език, които се появяват след втората половина на XVIII в. като локална практика сред източноправославните славянски народи, остава все още недостатъчно проучен поради неизянените напълно критерии и методологията при неговото изследване.

Особено важен с оглед на езиковата ситуация през втората половина на XVIII в. е смесеният езиков тип, характерен за локалните разновидности на черковнославянския език (в Русия, Сърбия, България), които съществуват паралелно с чсл. и си взаимодействат. През последните десетилетия тези въпроси в славянското езикознание се разискват активно, вкл. и българският смесен тип, представен от славянобългарския език. Неговите прояви през този период поставят като особено актуален въпроса за определяне на книжовноезиковите типове в българската писмена практика, техния функционален статус, както и съпоставителното им изследване, но преди всичко теоретичното им осмисляне и намиране на правилен методологичен подход при техния анализ (вж. по тези въпроси Филкова 2002, Иванова Н. 2015, Иванова Ц. 2003, Иванова Д. 2012). За българския случай (след Паисий и Спиридон Рилски/Габровски) може да се отбележат сравнително ранните прояви на демократичната насока в развитието на славянобългарския книжовноезиков тип през първата четвърт на XIX в. в съчиненията на Софроний Врачански, Й. Кърчовски, К. Пейчинович, Ан. Кипиловски, П. Сапунов и др.

Лингвистичното изследване във функционален план на книжнината на славянобългарски език представя и друг интересен ракурс, а именно отчитане на жанровата принадлежност на текста, от която зависи и спецификата на приложените стилови похвати. Както е известно, през разглеждания период доминират компилативните и превод-

ните творби и за тяхното изследване е подходящ комплексният подход. При съпоставянето на преводната творба с оригиналната освен езиковото влияние от страна на източника се изисква и поглед към текстовото съотнасяне на преводната версия спрямо оригинала, което ще даде информация доколко чрез него е осъществена интеркултурната комуникация (не само в езиков план – с оглед на адекватността на граматични форми и лексика, но и на ниво текст: как се генерира/трансформира той чрез езика на превода) – важен въпрос, свързан с преводната рецепция през XIX в.

Недостатъчно внимание се обръща и на функционално-стилистичната система на езика на оригинала – фактор, който влияе и върху преводната версия чрез избора на съответните езикови и изразни средства. По този начин по-отчетливо биха се открили онези структурни и лексикални елементи, усвоени от чуждия език и пренесени в адаптиран вид в преводния. Оттук могат да се направят важни изводи относно влиянието и ролята на оригинала за разширяване на лингво-стилистичните възможности на приемащия език и повишаването на неговия потенциал, както това се отбелязва при новобългарските библейски преводи.

Изследователската традиция в историята на НБКЕ дълго време е налагала лингвоцентричния принцип, в резултат на което през годините се очертаваше една общоприета схема, по която се търсеха типични или специфични лингвистични особености (на различните езикови равнища) на даден текст (независимо от неговия жанр и стилова принадлежност). Това до голяма степен ограничаваше анализа и възприятието на даден текст откъм функционалната му страна, съответната социолингвистична ситуация, стилистичната му оформеност, с която се търси по-висока естетизация.

Преодоляването на такъв подход и разчупването на тази предварително зададена рамка допринесе за интересни анализи и изводи, свързани със стилового изграждане на НБКЕ чрез вграждането на традиционни елементи в неговите най-ранни прояви от XVII век (Байрамова 1995, Велчева 2003, Велчева, Иванова 2010 и др.).

Българските преводни интерпретации дават възможност да се установят определени зависимости между преводната рецепция и тенденциите във формирането и функционирането на НБКЕ. Интересна съпоставка би могло да се направи между преводни версии от първата половина на XIX в. на различни по жанр съчинения извън религиозната сфера (исторически, художествени, дидактични), в които тенденцията за общодостъпност и разбираемост на книжовния език е

съчетана с неговата интелектуализация (Иванова, Д. 2012: 419 – 438). И без особена езикова колизия е постигнато съжителство в стилистичната организация на текста (осъвременена традиция или облагодородена говорна стихия). Но като цяло в тази книжнина не може да не се отбележи и липсата на системност в употребата на онези елементи, присъщи на чсл. висок, богослужебен стил, реторичните окраски на историографските източници (гръцки, руски, сръбски), също и терминологичната ограниченост в дидактичните текстове. Но с категоричност може да се каже, че макар и с редуцирани стилистични възможности, системата на славянобългарския език надскача равнището и художествения потенциал на дамаскиния книжовен език на говорна основа.

Проблемите на езиковото строителство през XIX век са разисквани много широко в продължение на десетилетия, но остават непроучени и доста въпроси, свързани с по-нататъшното развитие, осъвременяване и усъвършенстване на книжовния език в следосвобожденския период и в началото на XX век, когато литературата ни се модернизира. През съвременния етап от развитието на историята на НБКЕ (около седем десетилетия) се изнесоха непознати факти, коригираха се някои хипотези относно авторството и датирането на паметници, дадоха се методологически насоки за извеждане на надеждни критерии при проучването на сходни процеси при близкородствени езици, прецизираха се и се доуточниха значенията на някои термини, обърна се внимание на ролята на оригиналната и преводната литература за обогатяването на БКЕ, на учебната книжнина с нейната научна терминология, на филологическите представи на възрожденските ни книжовници за езиково строителство и книжовноезиково моделиране по пътя на постигане на единен, общ и развит книжовен език за всички българи. И този тип изследвания трябва да продължават, тъй като не отпада и необходимостта от откриване на нови тематични ниши, на нови обекти на изследване, от нови прочити и интерпретации, свързани с дадени факти и явления, от издигане на нови тези или преосмисляне на вече остарели, от осъвременяване на терминологията с оглед на актуалната езикова реалност и постиженията на съвременната наука.

Все още недостатъчно изследвани са определени периоди от развоя на БКЕ, като последните две десетилетия на XIX в. и периода от началото на XX в. до Втората световна война, с оглед на новите книжовноезикови тенденции и стилового усъвършенстване на художествения, вкл. на поетичния стил. Значими за развитието на книжовния език пе-

риодични издания също са недостатъчно изследвани от гледна точка на развитието на езиковата теория и книжовната им практика.

Кои са актуалните задачи пред историята на НБКЕ?

Въз основа на предходния анализ могат да се отбележат няколко обособени групи задачи с различен характер.

1. Организационно-научни

- Липсата на периодично провеждани специализирани форуми, посветени на актуални проблеми от историята на НБКЕ, през последните две десетилетия затруднява своевременното информиране на научната общност и я лишава от полезни дискусии. (Ежегодно провежданите кръгли маси в тази насока, организирани в Пловдивския университет, правят изключение, но те далеч не са достатъчни.)

- На тези форуми освен теоретични би следвало да се разглеждат непременно и теоретико-приложни и методически въпроси, свързани и с преподаването на дисциплината. Споделянето на опита с оглед на модернизацията на учебния процес чрез използване на съвременните информационни технологии, на интерактивни методи, изнесени семинари и презентации в библиотеки и т.н. ще направи дисциплината по-достъпна и по-привлекателна.

- В десетилетията на стимулирането на проектни програми учудваща е липсата на усилия за осъществяването на големи национални и междууниверситетски проекти по значими проблеми, свързани с историята на НБКЕ.

2. Проучване на изворовия материал

- В книгохранилищата на НБКМ, НБИВ, както и в регионалните библиотеки в цяла България има непроучени редица ръкописни паметници от различни жанрове, както и печатни книги от XVII – XIX век. В тази насока също би могло да се активизира проектната дейност в регионален и национален мащаб.

- Активната работа по обработката и дигитализирането на архивните материали (лични и институционални) в библиотеки и отделни книгохранилища ще създаде възможност за системно изследване на важни документи, свързани с развитието на културната и книжовноезиковата ни история.

3. Изследване на актуални проблеми, свързани с историята на НБКЕ

- Състоянието на *градските говори през XIX в.* продължава да е слабо проучен проблем в историята на НБКЕ, който би могъл да разши-

ри представата ни и да осветли въпроса в каква степен тази междинна разновидност между книжовен език и диалекти е започнала да се еманципира от местните диалекти. За изясняването на този въпрос ще допринесе анализът на текстове, близо до разговорната реч (разговорници, училищни диалози, речта на персонажи от художествена литература, съчинения на автори извън обсега на книжовните среди и др.). Като се сравни езикът на самостоятелно издадените многоезични и двуезични разговорници, както и на учебните разговорници и училищните диалози в различни школки учебници през различни периоди на XIX в. с диалектната реч – от една страна, и с БКЕ от съответния период – от друга, ще се очертае състоянието на една от разновидностите на диглосията по онова време, а именно градските говори, и до каква степен те са надраснали диалектното и са започнали да се еманципират от местните диалекти.

- Усилията на изследователите би следвало да се съсредоточат и върху ръкописната и печатната българска книга от все още недостатъчно проучените **периоди** в развоя на БКЕ. Необходимо е активизиране на научните търсения в по-широк темпорален отрязък, като се започне от Предвъзраждането, а не да се концентрираме главно върху постиженията на зрялото Възраждане.

- Продължава да е актуален и въпросът за ролята на **дамаскината книжнина** на ранния НБКЕ и сборниците със смесено съдържание, осъществили прехода от средновековния към писмен език от нов тип.

- Към книжовното дело (XVII и XVIII век) **на българите католици** има постоянен интерес и немалко изследвания, които трябва да имат своето продължение, тъй като в тяхното творчество се прави най-ранната презентация на българския език в европейското културно пространство. Достойнство на авторите е, че те не само използват българския език, но декларират и своя български произход.

- Друг недостатъчно проучен проблем е този за стиловата обработеност на БКЕ през същия период. Създаването и развитието на **административния стил през следосвобожденския период** може да се проследи чрез печатни и ръкописни източници (устава на обществени, просветни, културни, благотворителни организации, на училища, читалища и др.), на епистоларното наследство (писмовници), на ръкописи от сбирки на значими възрожденски деятели и институции, училищни и частни библиотеки, читалища, църкви и др.

- По-широко внимание изисква въпросът за дейността на **книжовните средища** през втората половина на XIX и началото на XX

век, които имат приноси в българската езикова история със създадените културни модели и книжовноезикова среда, каквито са Свищов, Ст. Загора, Ямбол, Сливен и мн. др. Това с пълна сила се отнася за Русе като един от най-големите български градове по онова време (след Пловдив) с високо образована интелигенция, с книгоиздаване и развита образователна среда.

- В обсега на бъдещи изследвания влиза широк кръг проблеми, свързани с *езиковите норми и тяхното функциониране, със стилстичната диференциация, с обогатяването на изразните средства* и мн. др. през продължителния книжовноезиков развой (от средата на IX до XXI век) – въпроси, които чакат своята съвременна научна интерпретация въз основа както на познатото досега, така и на най-нови факти от непроучени все още източници.

- Фокусирайки се върху научното съдържание и теоретичните въпроси, ние често загърбваме практическото приложение на знанието, а знаем, че еднакво важно е не само какво преподаваме, но и как го преподаваме. И въпреки че теоретичният акцент в изследванията е преобладаващ, трябва да отделяме повече внимание и на прагматичния аспект и да свържем теорията с преподаването, като използваме интерактивни методи и средства за повишаване на интереса към дисциплината.

Заклучение

В теоретичен и методологичен план в областта на историята на НБКЕ през последния четвърт век има много добри постижения, публикуваха се задълбочени изследвания, обобщаващи трудове, които вероятно ще дадат основание на следващите поколения специалисти да определят трите десетилетия, започнали с 90-те години на XX в., като един зрял период с качествена продукция. Да се надяваме, че този интерес към научната област ще се запази и през следващите десетилетия на XXI век.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1977: Андрейчин, Л. *Из историята на нашето езиково строителство*. [Andreychin, L. *Iz istoriyata na nasheto ezikovo stroitelstvo*.] София: Народна просвета, 1977.

Байрамова 1996: Байрамова, М. *Етюди за съюзите в Троянския дамскин*. Библ. „Слово и символ“ № 1. [Bayramova, M. *Etyudi za sayuzite v Troyanskiya damaskin*]. София: Агато, 1996.

- Босилков 1981:** Босилков, К. Взаимодействие между традиционното и новото в ранния етап от формирането на новобългарския книжовен език. [Bosilkov, K. Vzaimodeystvie mezhdru tradicionното i novoto v ranniya etap ot formiraneto na novobalgarskiya knizhoven ezik.] // *Език и литература*, 1981, № 1, 41 – 45.
- Босилков 1986:** Босилков, К. *Кратка история на българския книжовен език*. [Bosilkov, K. Kratka istoriya na balgarskiya knizhoven ezik.] Сегед: Изд. на университета в Сегед, 1986.
- Вачкова 2008:** Вачкова, К. *Типологична характеристика на българския книжовен език. (Възрожденски период)*. [Vachkova, K. Tipologichna harakteristika na balgarskiya knizhoven ezik (Vazrozhdenski period).] Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2008.
- Вачкова 1989:** Вачкова, К. За разпространението на познанията за българския език в Чехия през втората половина на XIX и началото на XX в. [Vachkova, K. Za razprostraneniето na poznaniyata za balgarskiya ezik v Chehiya prez vtorata polovina na XIX i nachaloto na XX vek.] // *Български език*, № 1, 49 – 54.
- Вачкова 1997:** Вачкова, К. *Изследвания по история на българския книжовен език. Помагало за студенти*. [Vachkova, K. Izsledvaniya po istoriya na balgarskiya knizhoven ezik. Pomagalo za studenti]. Част I. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 1997.
- Вачкова, Урбан 1995:** Вачкова, К., Зд. Урбан. *Чешки страници за Шумен през Възраждането*. [Vachkova, K., Zd. Urban. Cheshki stranici za Shumen prez Vazrazhdaneto.] Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 1995.
- Велчева 1966:** Велчева, Б. Норма и традиция в българския книжовен език от XVI – XVII век. [Velcheva, B. Norma i tradiciya v balgarskiya knizhoven ezik ot XVI – XVII vek.] // *Български език*, 1966, № 2, 110 – 121.
- Велчева 1980:** Велчева, Б. Старобългарската традиция в развоя на българския книжовен език преди Възраждането. [Velcheva, B. Starobalgarskata tradiciya v razvoya na balgarskiya knizhoven ezik predi Vazrazhdaneto.] – *Вековни български езикови традиции*. Том 1. Езикознание и семиотика. София: Народна просвета, 1980, 104 – 107.
- Велчева 1990:** Велчева, Б. Приемственост в развоя на българския книжовен език (IX – XIX в.). [Velcheva, B. Priemstvenost v razvoya na balgarskiya knizhoven ezik (IX – XIX v.).] // *Kształtowanie się nowobułgarskiego języka literackiego (do roku 1878)*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wyd. UJ, 1990, 189 – 203.

- Велчева 2001:** Велчева, Б. Дамаскините от XVII век и началото на новобългарския книжовен език. [Velcheva, B. Damaskinite ot XVII vek i nachaloto na novobalgarskiya knizhoven ezik.] // *Palaeobulgarica*, XXVII, 2001, № 4, 64 – 81.
- Велчева 2003:** Велчева, Б. Художествени изразни средства в дамаскините от XVII в. с оглед началото на новобългарския книжовен език. [Velcheva, B. Hudozhestveni izrazni sredstva ot XVII vek s ogled nachaloto na novobalgarskiya knizhoven ezik.] // *Palaeobulgarica*, XXVII, 2003, № 2, 32 – 52.
- Велчева, Иванова 2010:** Велчева, Б., Д. Иванова. *И от зазоряването тръгва денят... Изследвания върху приемствеността в разволя на българския книжовен език.* [Velcheva, B., D. Ivanova. I ot zazoryavaneto tragva denyat... Izsledvaniya varhu priemstvenostta v razvoya na balgarskiya knizhoven ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010.
- Венедиктов 1971:** Венедиктов, Г. К. Диалектната основа на българското литературно езиково и българско книгопечатание в епохата на Възраждането. [Venediktov, G. K. Dialektnaya osnova bolgarskogo literaturnogo yazyka i bolgarskoe knigopечатanie v epohu Vozrozhdeniya.] // *Вопросы языкознания*, 1971, № 4, 73 – 89.
- Венедиктов 1987:** Венедиктов, Г. К. За Кирило-Методиевските традиции в нормализацията на българския книжовен език през Възраждането. [Venediktov, G. K. Za Kirilo-Metodievskite tradicii v normalizatsiyata na balgarskiya knizhoven ezik prez Vazrazhdaneto.] // *Кирило-методиевски студии*, Т. 4, Хиляда и сто години от смъртта на Методий, София: БАН – КМНЦ, 1987, 315 – 322.
- Виденов 1979:** Виденов, М. Из актуалната проблематика на съвременния български книжовен език (във връзка с чешката теория на книжовните езици). [Videnov, M. Iz aktualnata problematika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. (Vav vrazka s cheshkata teoriya na knizhovnite ezici).] // *ГСУ, Факултет по славянски филологии*. Т. LXX, 1. *Проблеми на българското езиковедие*. София: УИ „Климент Охридски“, 1979, 5 – 79.
- Виденов 1982:** Виденов, М. Опит за типология на българската езикова ситуация през Възраждането. [Videnov, M. Opit za tipologiya na balgarskata ezikova situatsiya prez Vazrazhdaneto.] // *Език и литература*, 1982, № 6, 82 – 92.
- Вълчев 2007:** Вълчев, Б. *Възрожденските граматика на български език.* [Valchev, B. Vazrozhdenskite gramatiki na balgarski ezik.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007.

- Вълчев 2009:** Вълчев, Б. *От историята на българския книжовен език към теорията на книжовните езици.* [Valchev, B. *Ot istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik kam teoriyata na knizhovnite ezici.*] София: Oxiart, 2009.
- Гилин 1991:** Gyllin, R. *The Genesis of the Modern Bulgarian Literary Language.* Uppsala: Uppsala University, 1991.
- Гладкова, Ликоманова 2002:** Гладкова, Х., И. Ликоманова. *Языковая ситуация: истоки и перспективы (болгарско-чешкие параллели).* [Gladkova, H., I. Likomanova. *Yazykovaya situaciya: istoki i perspektivy (bolgarsko-cheshkie parralely).*] Praha: Nakladatelstvi Karolinum, 2002.
- Гутшмит 1973:** Gutschmidt, K. Parallele und divergente Entwicklungsenden in jungen slawischen Literatursprachen aus soziolinguistischer Sicht. // *Zeitschrift für Slavistik*, 1973, № 4, 498 – 514.
- Гутшмит 1979:** Gutschmidt, K. Über das Verhältnis von Norm und Kodifikation in den Geschichte der neubulgarischen Literatursprache. // *Nadawki a hranicy recneje kodifikacije. Aufgaben und Grenzen der sprachlicher Kodifizierung.* Budyšin – Bautzen, 1979, 95 – 100.
- Дел Агата 1999:** Дел Агата, Дж. *Студии по българистика и славистика.* Библиотека „Български месечник“. [Del Agata, Dzh. *Studii po balgaristika i slavistika.*] София: ЛИК, 1999.
- Дьомина 1978:** Демина, Е. И. К теории сравнительно-типологического изучения славянских литературных языков. [Demina, E. I. *K teorii sravnitel'no-tipologicheskogo izucheniya slavyanskih literaturnyh yazykov.*] // *Славянское языкознание. VIII Международный съезд славистов. Доклады советской делегации.* Москва: РАН, 1978, 134 – 141.
- Дьомина 1983:** Демина, Е. И. Основные проблемы истории болгарского литературного языка в эпоху Предвозрождения. [Demina, E. I. *Osnovnye problemy istorii bolgarskogo literaturnogo yazyka v epohu Predvozrozhdeniya.*] // *Първи международен конгрес по българистика. Исторически развой на българския език.* Т. 1. София: БАН, 225 – 239.
- Жерев 1979:** Жерев, Ст. *Езикът на Райко Жинзифов.* [Zherev, St. *Ezikat na Rayko Zhinzifov.*] София: БАН, 1979.
- Жерев 2007:** Жерев, Ст. *Българското книжовно дружество и възрожденските теоретични възгледи за националния характер на новобългарския книжовен език.* [Zherev, St. *Balgarskoto knizhovno druzhestvo i*

vazrozhdenskite vazgledi za nacionalniya harakter na novobalgarskiya knizhoven ezik.] София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2007.

Иванова, Д. 1994: Иванова, Д. *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането (върху материали от сп. „Читалище“, 1870 – 1875)*. [Ivanova, D. Balgarskiyat periodichen pechat i gradivnite knizhovnoezikovi vaproshi prez Vazrazhdaneto. (Varhu materiali ot sp. „Chitalishte“, 1870 – 1875).] Пловдив: Макрос, 1994.

Иванова, Д. 1998: Иванова, Д. *Езиковите въпроси в българския периодичен печат през Възраждането*. [Ivanova, D. Ezikovite vaproshi v balgarskiya periodichen pechat prez Vazrazhdaneto.] Пловдив: Макрос 2001, 1998.

Иванова, Д. 2002: Иванова, Д. *Традиция и приемственост в новобългарските преводи на Евангелието. (Текстология и език)*. [Ivanova, D. Tradiciya i priemstvenost v novobalgarskite prevodi na Evangelieto. (Tekstologiya i ezik).] Пловдив: ИК „Призма“, 2002.

Иванова, Д. 2003: Иванова, Д. *Езикът на Библията. Български синодален превод, 1925 г. (Върху материали от Евангелието)*. [Ivanova, D. Ezikat na Bibliyata. Balgarski sinodalen prevod, 1925 (Varhu materiali ot Evangelieto).] Пловдив: ИМН, 2003.

Иванова, Д. 2008: Иванова, Д. *Недописани страници от историята на българския книжовен език. I част. Славистични ракурси*. [Ivanova, D. Nedopisani stranici ot istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik. Slavistichni rakursi.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2008.

Иванова, Д. 2012: Иванова, Д. *История на новобългарския книжовен език*. [Ivanova, D. Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012.

Иванова, Н. 1983: Иванова, Н. Типологическа характеристика на нормализационните и кодификационните тенденции при формирането на българския, сръбския и хърватския книжовен език през Възраждането. [Ivanova, N. Tipologicheska harakteristika na normalizacionnitate i kodifikacionnitate tendentsii pri formiraneto na balgarskiya, srabskiya i harvatskiya knizhoven ezik prez Vazrazhdaneto.] // ГСУ „Климент Охридски“. Факултут по славянски филологии, т. 77, 1, *Езикознание*. София, 1983, 124 – 178.

Иванова, Н. 1984: Иванова, Н. Основни тенденции в кодификацията на българския и сърбохърватския книжовен език през Възраждането. [Ivanova, N. Osnovni tendentsii v kodifikaciyata na balgarskiya i sarboharvatskiya ezik.] // ГСУ, Факултут по славянски филологии, т.

78, 1, *Езикознание*, София: Изд. на СУ „Климент Охридски“, 1984, 1 – 156.

Иванова, Н. 2008: Иванова, Н. *Южнославянските езици между националната индивидуалност и славянската взаимност в съчиненията на Антон Безеншек (1854 – 1915)*. [Ivanova, N. *Yuznoslavyanskite ezici mezhdru nacionalnata individualnost i slavyanskata vzaimnost v sachineniyata na Anton Bezenshek (1854 – 1915)*.] Велико Търново: Фабер, 2008.

Иванова, Н. 2015: Иванова, Н. *Методологически коментари към изследването на славянобългарския и славяносръбския език от последните десетилетия на XVIII до средата на XIX век*. [Ivanova, N. *Metodologicheski komentari kam izsledvaneto na slavyanobalgarskiya i slavyanosrabskiya ezik ot poslednite desetiletiya na XVIII do sredata na XIX vek*.] // *Паусиеви четения. Научни трудове на ПУ „Паусий Хилендарски“*. Филология, Езикознание, т. 53, кн. 1, сб. А. Пловдив: УИ „Паусий Хилендарски“, 2015, 50 – 66.

Иванова, Ц. 2003: Иванова, Ц. *Щрихи към балканския Вавилон. Българско-сръбски книжовноезикови отношения XVIII – XIX век*. [Ivanova, C. *Shtrihi kam balkanskiya Vavilon. Balgarsko-srabski knizhovnoezikovi otnosheniya XVIII – XIX vek*.] Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2003.

Иванова, Ц. 2004: Иванова, Ц. *Близки и различни. Южнославянски езикови проекции*. [Ivanova, C. *Blizki i razlichni. Yuznoslavyanski ezikovi proektsii*.] Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2004.

Иванова-Мирчева 1978: Иванова-Мирчева, Д. *Кирило-Методиевски традиции в литературния български език през вековете*. [Ivanova-Mircheva, D. *Kirilo-Metodievski tradicii v literaturniya balgarski ezik prez vekovete*.] // *Литературна мисъл*, 1978, № 6, 80 – 90.

История 1989: *История на новобългарския книжовен език*. [Istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik.] Отг. ред. Е. Георгиева, В. Станков, Ст. Жерев. София: Изд. на БАН, 1989.

Караджова 1994: Караджова, Д. *Котленският книжовен център през XVIII век*. [Karadzhova, D. *Kotlenskiyat knizhoven centar prez XVIII vek*.] Пловдив: Хр. Г. Данов, 1994.

Кювлиева-Мишайкова 1997: Кювлиева-Мишайкова, В. *Българското речниково дело през Възраждането*. [Kyuvlieva-Mishaykova, V. *Balgarskoto rechnikovo delo prez Vazrazhdaneto*.] София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1997.

- Минчева 1982:** Минчева, А. Езиковата ситуация в българските земи през XVIII век и Паисиевата „История славяноболгарская“. [Mincheva, A. Ezikovata situaciya v balgarskite zemi prez XVIII vek i Paisievata „Istoriya slavyanobolgarskaya“.] // *Palaeobulgarica*, 1982, № 4, 37 – 44.
- Минчева 1987:** Минчева, А. Ролята на традицията при възникването на новобългарския книжовен език. [Mincheva, A. Rolyata na tradiciyata pri vaznikvaneto na novobalgarskiya knizhoven ezik.] // ГСУ „Климент Охридски“. Факултет по славянски филологии. *Езикознание*, 77, № 1 (за 1983), София, 1987, 75 – 123.
- Мирчева 1996:** Мирчева, Е. Проблеми на установяването на книжно-езиковата норма в новобългарските дамаскини. [Mircheva, E. Problemi na ustanovyavaneto na knizhovnoezikovata norma v novobalgarskite damaskini.] // *Palaeobulgarica*, 20, 1996, № 3, 96 – 114.
- Мирчева 1999/2000:** Мирчева, Е. Към въпроса за старобългарската традиция в изграждането на новобългарския книжовен език. (Неофит Рилски). [Mircheva, E. Kam vaprosa za starobalgarskata tradiciya v izgrazhdaneto na novobalgarskiya knizhoven ezik. (Neofit Rilski)] // *Български език*, 1999/2000, № 1, 1 – 12.
- Мирчева 2001:** Мирчева, Е. *Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII век*. [Mircheva, E. Nedamaskinovi slova v novobalgarskite damaskini ot XVII vek.] Велико Търново: Фабер, 2001.
- Мурдаров 1985:** Мурдаров, В. Към типологичната характеристика на славянските книжовни езици въз основа на тяхното формиране. [Murdarov, V. Kam tipologichnata harakteristika na slavyanskite knizhovni ezici vaz osnova na tyahното formirane.] // *Славистичен сборник (посвещава се на IX международен конгрес по славистика в Киев, 1983)*. София: БАН, 1985, 23 – 30.
- Мурдаров 1999:** Мурдаров, В. Виенската славистика и българското езикознание 1822 – 1849 – 1918. [Murdarov, V. Vienskata slavistika i balgarskoto ezikoznanie 1822 – 1849 – 1918.] Пловдив: Пигмалион, 1999.
- Мурдаров 2002:** Мурдаров, В. *Из историята на новобългарския книжовен език и на науката за него*. [Murdarov, V. Iz istoriyata na novobalgarskiya knizhoven ezik i naukata za nego.] София: Просвета, 2002.
- Николова 2004:** Николова, Н. *Билингвизмът в българските земи (XV – XIX век)*. [Nikolova, N. Bilingvizmat v balgarskite zemi (XV – XIX vek).] Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004.

- Попов 1985:** Попов, К. *Из историята на българския книжовен език.* [Popov, K. Iz istoriyata na novobalgarskiya knizhoven ezik.] София: БАН, 1985, 75 – 85.
- Попова 1994:** Попова, В. *Българската стилистика до 50-те години на XX век.* [Popova, V. Balgarskata stilistika do 50-te godini na XX vek.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Първев 1975:** Първев, Хр. *Очерк по история на българската граматика.* [Parvev, Hr. Ocherk po istoriya na balgarskata gramatika.] София: Наука и изкуство, 1975.
- Първев 1981:** Първев, Хр. *Българският език – език на 13-вековна държава.* [Parvev, Hr. Balgarskiyat ezik – ezik na 13-vekovna darzhava.] София: Народна просвета, 1981, 132 – 135.
- Първев 1983:** Първев, Хр. *Възраждането на българския книжовен език.* [Parvev, Hr. Vazrazhdaneto na balgarskiya knizhoven ezik.] София: Народна просвета, 1983.
- Първев 1986:** Първев, Хр. *Страници от историята на българския книжовен език.* [Parvev, Hr. Stranici ot istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik.] София: УИ „Климент Охридски“, 1986.
- Русинов 1976:** Русинов, Р. *История на съвременния български книжовен език (XX век).* [Rusinov, R. Istoriya na savremenniya balgarski knizhoven ezik (XX vek).] Велико Търново, 1976 (офсет. изд.).
- Русинов 1978:** Русинов, Р. *Градските говори през Възраждането. (Предварителни бележки).* [Rusinov, R. Gradskite govori prez Vazrazhdaneto (Predvaritelni belezhki).] // *Трудове на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.* Филологически факултет (за 1974 – 1975 г.). *Езикознание*, 13, № 2, 81 – 100.
- Русинов 1980:** Русинов, Р. *Учебник по история на новобългарския книжовен език.* [Rusinov, R. Uchebnik po istoriya na novobalgarskiya knizhoven ezik.] София: Наука и изкуство, 1980.
- Сборник 1993:** *Българският XV век. Сборник с доклади за българска обща и културна история през XV век*, 19 – 21.X.1992 г. [Sbornik Balgarskiyat XV vek. Sbornik s dokladi za balgarska obshta i kulturna istoriya prez XV vek.] София: Изд. на НБКМ, 1993.
- Сборник 1995:** *Българският XVI век. Сборник с доклади за българска обща и културна история през XVI век.* [Sbornik Balgarskiyat XVI vek. Sbornik s dokladi za balgarska obshta i kulturna istoriya prez XVI vek.] София: Изд. на НБКМ, 1995.
- Филкова 2002:** Филкова, П. *Паисиевата „История славеноболгарска“ в контекста на езиковата ситуация през XVIII в.* [Filkova, P. Paisievata „Istoriya slavenobolbarskaya“ v konteksta na ezikovata

situaciya prez XVIII vek“.] // *Научни трудове на ПУ „Паусий Хилендарски“*. Филология, т. 40, кн. 1, 21 – 28.

Хержман 1963: Хержман, С. Аналогии и различие в развитието на книжовния български, чешки и словашки език. [Herzhman, S. Analogii i razlichie v razvitieto na knizhovniya balgarski, cheshki i slovashki ezik.] // *Чехословакия и България през вековете*. София: БАН, 1963, 497 – 506.

Хержман 1968: Heřman, S. Proces stabilizace spisovných jazyků na Balkáně. // *Československé přednášky pro VI. Mezinárodní sjezd slavistů*. Praha: Academia, 1968, 135 – 137.

Цойнска 1984: Цойнска, Р. За някои особености на нормализацията на българския книжовен език през XVIII – XIX в. [Tsoynska, R. Za nyakoi osobenosti na normalizaciyata na balgarskiya knizhoven ezik prez XVIII – XIX v.] // *Wiener Slavistischer Almanach*, 1984, 13, 21 – 33.

Цойнска 1998: Цойнска, Р. Балканские литературные языки в эпоху Возрождения – общие черты и специфики их развития. [Tsoynska, R. Balkanskie literaturnye yazyki v epohu Vozrozhdeniya – obshtie cherty i specifiki ih razvitiya.] // *Славянские литературные языки в эпоху национального возрождения*. Москва: ИС – РАН, 1998, 40 – 58.